العربية الفصحى الحديثة وذلك الى جانب اهتمامهم بتعريب بعض كتب الالسنة الاجنبية وبوضع معاجم مبوبة للمصطلحات العربية المستعملة فى ميـــــدان الالسنية فى كامل البلدان العربية ٠

هذا وان نشريات قسم الالسنية التى كانت تصدر بالفرنسية بحكم بعض الظروف القاهرة الخاصـــة اصبحت الآن تنشر بالعربية فقط او باللغتين العربية والفرنسية وذلك عند الاقتضاء ولتعميم الفائدة ٠

ايها السادة المؤتمرون :

انه ليبدو لنا ان مهمتنا الاساسية اليوم تتمثـل فى محاولة الاجابة العلمية على عدة اسئلة يتساطهـا مجتمعنا فى نطاق تطوره وفى نطاق وعيه لما لها من عظيم الخطر بالنسبة الى تجديد حضارتنا وشخصيتنـــا فى المستقبل :

فترى باية لغة يجب ان نثقف اطفالنا اليـــوم وغدا ؟ وما هى اللغة التى سيجد فيها الطفل العربـى المغربى هويته المتطورة وكذلك وفى نفس الآن الفعالية اللازمة التى ستمكنه من الخروج من النسيان التاريخى الذي ناء عليه بكلكله ومن الطفو على صفحة التاريخ٠

والواقع ان الجواب على مثل هذه الاسئلة ليس بان يقال : الامر بسيط اذ هذه اللغة هى العربيـــة بداهة وانما بان يوضع سؤال آخر هو التـــالى : اية عربية ؟ فترى ما هى العربية التى ستكون لغـــة غدنا اي لغة يتكلمها ويفهمها ويكتبها ويقراها كل فرد منا ؟ اتهل ستكون لغة القرآن ام لغة ابن قتيبة ام ابن منظور ام تجيب محفوظ ام على الدوعاجى ام لـغـة الاذاعة والصحافة ام لغة بعض القادة والزعماء العرب ام اللغة التى يتعامل بها الناس فى الشارع او بالمنزل بل اللغة التى يتخاطب بها اعضاء مؤتمرنا المؤقر اذا ما خلوا الى انفسهم بعد المناقشات والمجادلات ٠

سادتى :

ان الجواب الرصين على هذه الامور ان يكـون الا عن طريق العمل العلمى الرصين المثابر المتوقف اولا وبالذات وفى نطاق مساعدة الحكومات على تعـاون الالسنيين والعلماء والمربين ٠

على ان تكون الفكرة الاساسية التى نقتدي بها فى هذا المضمار هى التعريب قدر الامكان بين مستويى لغتنا اى مستواها الفصيح ومستواهـا المستعمـل الشائع بين الناس والجماهير العربية وذلك حـــتى يتسنى لنا شيئا فشيئا اتخاذ لغة متكاملة تعبر عـن جميع مستويات الحياة بما فيها من راق نبيل ويومى بسيط لغة يكون تركيبها الصرفى والنحوي والمعجمـى تركيب الفصحى الحديثة المبسطـة وتكـون فى نفس الوقت منفتحة قابلة عند الاقتضاء للدخيل من الالفاظ الدارجة والاجنبية الضرورية للحضارة ٠ وذلك حتى يكون التعريب ليس غاية جمالية فحسب وانما وسيلة اجتماعية ثمينة تمكننا من الاتكاء على الماضى للقفز فى المستقبل وهضم التليد لاستيعاب الجديد وترك الجمود والاخذ فى الصمود ٠

والسلام عليكم

معجم مصطلحات

صيانة الطبيعة

تعريب الاستاذ : عبد الحق فاضل

(الاتحاد الدولى لصيانة الطبيعة)
(والمصادر الطبيعية)

* ✪ *

المختبر المركزى لصيانة الطبيعة فى
وزارة الزراعة
(بالاتحاد السوفييتى)

* ✪ *

(طبعة موقتة)

* ✪ *

رئيس التحرير : ل . ك . شايوشنيكوف
المحرر المساعد : ف . آ . بوريسوف
(مورجز – 1972)

DICTIONARY OF CONSERVATION TERMS

Dictionnaire de la conservation de la nature

* ✪ *

International Union for Conservation
of Nature and Natural Resources

Union international pour la coservation
de la nature et de ses ressources

* ✪ *

(Tentative Edition)
(Edition provisoire)

Editor in chief - Rédacteur en chef

L.K. Shaposhnikov

Deputy Editor - Rédacteur adjoint

V.A. Barissov

IUCN, Morges

1972

* ✪ *

ترجمة وعقب عليه :

عبد الحق فاضل

تقدمـــة المترجم

افساد البيئة بل الطبيعة ــ سواء المزارع والمياه والاجواء ــ اصبح من مشاكل عصرنا ومشاغل ابنائه ــ من الساسة والعلماء ــ ولا سيما فى الـــدول العظمى ، المسؤولة بالدرجة الاولى عـــن ذلـــك ، والمضرورة بالدرجة الاولى ايضا منه ــ بسبب تقدمها العلمى تسلحا وصناعة وزراعة ، مما كاد يملأ العالم بنفاياتها الاشعاعية والتسميمية والتوسيخية • فمن اجل هذا ومن اجل انها اقدر على المبادرة ، بادرت اخيرا الى الشروع بمعالجة الحال ، على طرائق علميـــة ممنهجة ومدروسة ، فاقتضى ذلك وضع مصطلحـــات محددة يتفق عليها ويتفاهم بها عالميا • فكان هـــذا المعجم الذي بين يديك • ولما كانت جميع دول العالم، الراقى منها والمتخلف ، سيقوم كل منها بنصيب مـــا فى صيانة الطبيعية ووقاية البيئة فان ضرورة هـــذا المعجم لابناء هذا الوطن العربى لا يعوزها برهان •

وسيرى القارىء الكريم من مقدمة المؤلفيـــن ما بذل من جهود علمية عظيمة فى تاليفه مع كثـــرة عدد المعاهد والمتخصصين من شتى اقطار العالم فى وضع مصطلحاته ومناقشتها قبل الاتفاق عليها • وهم مع ذلك يعدونه ((اداة عمل تمهيدية)) • فحري بنا ان نعد ترجمتنا هذه كذلك ، وان ندعو الافاضـــل القراء من المتخصصين ــ فى اللغة والعلم ــ الـــى موافاتنا بملاحظاتهم واضافاتهم ، لاستكمال هذا العمل التمهيدي ليتدارسه الخبراء من مختلف اقطار الوطـــن العربى ويتفاهموا على مفرداته ، تهيئة لوضعهـــا موضع الاستعمال فى معجم متفق عليه •

سيتعجب القارىء اذ يفتقد كثيرا من المصطلحات العلمية التى يتوقعها مما يخص صيانة الطبيعة وتلوث البيئة : صحية وكيمية واشعاعية •• وفساد هواء •• ودخان •• وتسمم •• وما الى ذلك مما لا يجد لـــه اثرا فى هذا المعجم • وسيزيد تعجبا حين تواجهـــه اشياء من البديهيات التى يعرفها كل انسان ، مثـــل المرعى والغابة والشاطىء والماء الملح والفيضان ، وامثالها • اما الاولى اي العلمية فقد اهملوا منهـــا كل ما هو موجود فى المعاجم الاخرى ومـــا يمكـــن التعرف عليه بالقياس كما سنرى فى مقدمة المعجم •

واما الثانية من اشباه البديهيات فقد ذكـــروها لان معناها عام غير محدد ، يفهمه كل على طريقتـــه ، فاقتضى الامر لغرض حماية الطبيعة ووقاية البيئة تحديد مفهومها الخاص بها فى عرفهم الاختصاصى •

(1) ــ حرصنا فى الترجمة على الدقة اللفظية لكننا كنا احرص على الدقة المعنوية ــ فيما يخـــص الشروح التى تلى المصطلحات • اما المصطلحـــات نفسها فقد اقتصر اهتمامنا فى امرها على المعنـــى دون كبير اهتمام باللفظ اي اننا كنا فيها اميل الـــى التعريب منا الى الترجمة • ذلـــك بان المصطلحـــات الاجنبية لا تتفق دائما مع معانيها اللغوية ، فليس من المنطق اذن ان نتقيد بترجمة الفاظها • بل اصطفينـــا مصطلحنا العربى مستخلصا على الاغلب من فحوى التعريف الذي يشرح المقصود بالمصطلح الاجنب •

(2) ــ ومع اننا راعينا المانوس الرائج مـــن الالفاظ فى شروح المصطلحات عمـــدنـــا احيانـــا فى المصطلحات نفسها الى بعض الفاظ ليست بالرائجة او المعروفة لدى سواد قراء جيلنا وهى عربية مهملـــة احييناها هنا مثل : الغمر ، الخسل ، الخالفـــة ، الهجاهج ، السواف ، المنظراني ، المشرف ، العرمة، التصقر •• وغيرها من الفاظ كانت مستعملة لدى العرب ، وسيرى القارىء انها كفء فى اداء المعنـــى المطلوب منها بالدقة ، واننا لو عدلنا عنها لما وجدنا بين الفاظنا الرائجة ما يغنى غناءها •

(3) ــ على اننا فى بعض الاحيان تجـــوزنا فى استعمال اللفظ مثل : الجول والصقع والتوتين والمباءة والموئل وغيرها من الالفاظ ذات المعنـــى الـــعـــام خصصناها المعنى الاصطلاحى ، او ذات المعنى الخاص ببعض الحيوانات او النباتات او غيرها عممناهـــا لتشمل الجميع ــ حسب مقتضى الحال • وتخصيص العام كتعميم الخاص امر شائع وكثير الامثلة فى العربية وغيرها •

(4) ــ كما اننا وضعنا بعض الالفاظ الجديدة لمعان سانبة يقتضيها المقام مثل : النولة ، والتطعيم ، والمنهر ، والتناظم ، والسرء * ••

---

* يراجع المسرد الالفبائى فى آخر المعجم لمعرفة ارقام تسلسل هذه المصطلحات ، و المصطلحات الآنفة قبلها ، والمعانى التى خصصت لها •

وان كان بعضها لن يعجب بعض القراء فان الشيء الذي نحن موقنون انه لن يعجب الاكثرين منهم هو نحت بعض المصطلحات التي تتالف من اكثر من لفظ واحد ، ذلك اننا مزجنا الفاظ المصطلح باخذ بعض الحروف من كل منها ، فتكونت لدينا الفاظ جديدة نعترف بانها مثقلة ، لا سائغة في السمع ولا يسيرة احيانا على النطق . على ان مزية النحت ليست الاقتصاد في الحروف وبس ، بل جعل المصطلح الطويل كلمة واحدة قابلة للتعريف والتنكير والاضافة والافراد والجمع ، بل والاشتقاق احيانا . واننا لنعترف للملا باننا لو قرانا هذه الالفاظ المنحوتة المجراء من صنع احد غيرنا لما تمالكنا انفسنا من الضحك منها . لكنها مع هذا لا مفر من قبولها كما هي او بعد تحويرها حسب ذوق كل قاريء. وذلك شان الكثير من الالفاظ المنحوتة ولا سيما العلمية الحديثة التي قوبلت بالاستنكار اول الامر ثم جرت سائغة على السنة المعلمين وطلابهم . وقد صارت الكلمات المنحوتة تتكاثر في المعاجم العربية الحديثة ولا سيما من الاعجميات الى العربية . ومنحوتاتنا كلمات طويلة على الاغلب ، اذا تحير القاريء في نطقها لعجز المطبعة عن ايضاحها بالحركات فما عليه الا ان يرجع الى نطق الالفاظ الاصلية التي صيغت منها اللفظة المنحوتة . فمثلا تقرا (السمبحر) بفتح السين وضم الميم ، لان اصلها (السمك المبحر) اي المهاجر الى البحر .

ولا يعيب اللفظة المنحوتة انها لا معنى لها في المعجم ، فان هذا شان جميع المنحوتات لانها لم تكن متداولة قبل نحتها . وسيرى القاريء الكريم ان بعض المصطلحات الاجنبية في هذا المعجم ايضا منحوتة من عدة الفاظ مثل :

phytocoenosis, biogeocoenology

ومع هذا وضعنا منحوتاتنا بين قوسين ، بعد المصطلح ، ليتقبلها القاريء او يرفضها دون مساس بالسياق .

في آخر المعجم فهارس الفبائية لالفاظ المصطلحات بالالفات الاجنبية ، وقد وضعنا لقاءها مسردا وافيا بالفاظ المصطلحات العربية ايضا اتماما للعمل .

وقد اضفنا الى تعريبنا مزية ليست في النصوص الاجنبية من هذا المعجم وهي ان الفاظ المصطلحات كثيرا ما ترد في تعريف مصطلحات اخرى فلا يتمكن القاريء من فهمها لاختلافها عن المعاني اللغوية . وتفاديا من ذلك وضعنا الى جانب المصطلح رقم تسلسله كلما ورد ذكره في اثناء تعريف مصطلح آخر ، لكيما يعرف القاريء ان معناه اصطلاحي وليتمكن ثانيا من مراجعته في مكانه التسلسلي وتفهم المراد به . وقد كررنا ذكر الرقم كلما ورد المصطلح ولو بعد سطر او بضعة سطور ، باعتبار ان من يطلب مصطلحا ليقرا تعريفه لا يدري بما ورد قبله او بعده ليبحث عنه . لهذا جعلنا كل سطر وافيا للقاريء بمرامه ولو كثر التكرار . مثال ذلك (الصقع) الذي رقمه التسلسلي (196) اثبتناه حين ورد ذكره في تعاريف المصطلحات 200 و201 و202 ، وغيرها مما بعدها .

والمعجم في طبعته الراهنة مؤلف بثلاث لغات : الانكليزية والفرنسية والروسية — لكننا ندرج فيما يلي الترجمة العربية مع النصين الانكليزي والفرنسي — دون الروسي — اي على غرار المعاجم السابقة التي اصدرها مكتب تنسيق التعريب ، ولا سيما ان المطبعة لا تمتلك حروفا روسية حتى لو اقتضى الامر طبعه بها ايضا .

عبد الحق فاضل

FOREWORD

Conservation is a developing concept embracing a wide range of activities concerned with the wise and careful use of natural resources, control of pollution of the environment, protection of natural areas, safeguarding rare and endangered species, and a host of other matters. It has evolved its own methodology using specialists from a variety of disciplines and depends on international co-operation to achieve its objectives. Concurrently, a new terminology has grown up which must be ordered and regulated if there is to be mutual understanding between all the groups concerned, particularly as specialists from different countries are involved.

At present, conservation is going through an explosive development. It has no dogmas and no rigid systems. Even the oldest branch, dealing with the protection of natural features, has no settled terminology. To ensure effective communication it is clearly desirable that international agreement on conservation terminology should be achieved to the fullest extent possible.

Accordingly, the IUCN Executive Board approved the proposal made by the Chairman of its Commission of Education, that IUCN should join with the Central Laboratory for Nature Conservation of the USSR Ministry of Agriculture, in compiling this multilingual Dictionary of Conservation Terms.

The present tentative edition covers some 260 terms in English, French and Russian, and the German and Spanish equivalents are being prepared. It is issued as a preliminary working tool for use in further elaborating the dictionary.

The entries have been chosen to define conceptual systems and sub-systems in the several branches of the science and practice of conservation. Amongst terms relating to the structure of natural complexes (biogeocoenoses), those that reflect the attitude of man and societies to nature have been given preference. Existing terms in specific disciplines already covered in other vocabularies (e.g. taxonomy of plants and animals, agriculture, forestry) have been reduced to a minimum. Many other terms the meaning of which is clear from their etymology, or by analogy to other words included in the Dictionary, have also been omitted.

The terms have been numbered serially and arranged in a broadly objective order subdivided into eight major sections. These sections and further sub-sections are listed in the contents pages.

The definitions aim to strike a balance between precision and simplicity. As the Dictionary is not a compendium, its definitions cannot include all the possible uses of the terms or take into account all exceptions. To keep the text within bounds and to facilitate translations it has been decided to limit definitions to ten significant words wherever possible.

In the definitive edition it is intended that the various language versions of a term and its definition will be grouped together under one serial number in the order : English, French, Spanish, German and Russian, in this present tentative edition, the English, French and Russian versions of each term are arranged across the page under one serial number. Alphabetical indices in each language are keyed to the serial numbers of the terms.

The major part of the work of compiling the Dictionary has been carried out in the Central Laboratory for Nature Conservation of the USSR Ministry of Agriculture (Moscow) and in the Secretariat of IUCN (Morges). The more difficult cases of reconciling selection and definition of terms have been resolved in meetings at Morges in September 1971 and May 1972.

Over 50 institutions and individual scientists through-out The Soviet Union have made suggestions on the initial selection of terms. At different stages in the compilation of the Dictionary many research associates of the Central Laboratory for Nature Conservation made contributions particularly : O. Alexeyev, V. Andrienko, Prof. Dr. A.G. Bannikov, Z. Belkova, Prof. Dr. D.I. Bibikov, V. Bychkov, L. Denissova, V. Ekzertzeva, Prof. Dr. N.A. Gladkov, S. Karassiova, V. Karavayeva, Yu. Mamayev, Dr. L.V. Motorina, Ya. Sapetin, G. Shadrina, N. Shkarban, A. Vinokurov, Dr. L.D. Voronova, N. Zabelina, G. Zaytsev.

The Secretariat of IUCN revised the selec-

ted terms and their definitions with the help of about 50 consultants associated with IUCN Commissions drawn from many countries. Dr. P. de Rham, Mr. H. Girardet, Mr. A. Hoffmann and Mr. J. Lucas were mainly concerned in organizing the work. Final selection of the terms included in this tentative edition, and the reconciling of the English, French and Russian versions were arranged between this group and the Editor-in-chief (Dr. L.K. Shaposhnikov) and the Deputy Editor (Mr. V.A. Borissov).

Work on the German version is well advanced but has not yet been settled by direct contact with the main editorial group. Major assistance has been given in this by the Institut für Landesforschung und Naturschutz in Halle (Saale) DGDR, (Prof. Dr. L. Bauer).

Arrangements have been made for the Spanish version to be prepared with the help of the Agrupacion Espanola de Amigos de la Naturaleza in co-operation with the WWF Spanish National Appeal.

It is hoped that the definitive edition in English, French, Spanish, German and Russian will be printed in 1973.

The present tentative edition is submitted as a first atempt in a complex task. It is expected that it can be greatly improved with the help of users throughout the world. Comments, suggestions, and criticisms will be most welcome and should be sent either to the Secretariat of IUCN (1110 Morges, Switzerland) or to the Director, Central Laboratory for Conservation of Nature (Kravchenko Street 12, 117311 Moscw, USSR).

AVANT - PROPOS

La conservation de la nature est un concept en évolution qui recouvre un large éventail d'activités, ayant trait à l'utilisation soigneuse et avisée des ressources naturelles, à la lutte contre la pollution de l'environnement, à la protection des régions naturelles, à la sauvegarde des espèces rares et menacées, ainsi qu'à une multitude d'autres questions. Elle s'est forgée sa propre méthodologie avec l'aide des spécialistes de diverses disciplines et dépend de la coopération internationale pour réaliser ses objectifs. Parallèlement, il s'est développé une terminologie qu'il est nécessaire de définir et d'ordonner si l'on veut parvenir à une compréhension multuelle entre tous les groupes intéressés, étant donné en particulier que des spécialistes de divers pays sont concernés.

Actuellement, la conservation de l'environnement passe par une phase de développement « explosif ». Elle n'a ni dogmes ni systèmes rigides. Même sa branche la plus ancienne — la protection des éléments naturelles — ne possède pas de terminologie fixe. Pour permettre des rapports efficaces, il est évidemment souhaitable de parvenir à une entente internationale aussi totale que possible sur la terminologie de la conservation.

En conséquence, le Conseil exécutif de l'UICN a approuvé une proposition du président de la Commission de l'éducation, suggérant que l'UICN se joigne au Laboratoire central de conservation de la nature du ministère de l'Agriculture d'URSS, pour préparer ce dictionnaire multilingue des termes de la conservation.

L'édition préliminaire actuelle contient près de 260 termes en anglais, français et russe. Les versions allemande et espagnole sont en préparation. Cette édition est publiée à titre d'instrument de travail et servira à développer et à perfectionner le dictionnaire.

Les termes ont été sélectionnés de façon à définir des systèmes et sous-systèmes conceptuels dans les divers domaines de la science et de la pratique de la conservation. Parmi les termes ayant trait à la structure des complexes naturels (biogéocénoses), on a donné la préférence à ceux qui reflètent l'attitude de l'homme et des sociétés vis-à-vis de la nature. Les termes se rattachent à des disciplines particulières et déjà inclus dans d'autres vocabulaires (par ex. : taxonomie animale et végétale, agriculture, sylviculture, etc.) ont été réduits au minimum. On a également omis de nombreux termes dont le sens est évident d'après leur étymologie ou par analogie avec d'autres mots inclus dans le dictionnaire.

Les termes ont été numérotés et groupés d'une manière aussi objective que possible en huit grandes sections.

Les définitions s'efforcent d'être à la fois précises et simples. Comme le dictionnaire n'est pas encyclopédique, ses définitions ne peuvent donner tous les emplois possible des termes, ni tenir compte de toutes les exceptions. Pour maintenir le volume du texte dans certaines limites et faciliter la traduction, il a été décidé de limiter les définitions à une dizaine de mots essentiels chaque fois que possible.

Il est prévu que, dans l'édition définitive, les diverses traductions d'un même terme et de sa définition soient groupées sous un même numéro dans l'ordre suivant : anglais, français, espagnol, allemand et russe. Dans l'édition préliminaire actuelle, les versions anglaise, française et russe de chaque terme et de sa définition, munies d'un numéro d'ordre, sont groupées sur une même page. Des index alphabétiques dans chaque langue renvoient aux numéros d'ordre des termes.

La majeure partie du travail de compilation a été réalisée au Laboratoire central de conservation de la nature du ministère de l'Agriculture (Moscou) et au Secrétariat de l'UICN (Morges). Les cas de sélection et de définition les plus difficiles ont été résolus au cours de réunions à Morges, en septembre 1971 et mai 1972.

Plus de 50 instituts et scientifiques d'Union Soviétique ont apporté leurs suggestions pour le choix initial des termes. Des chercheurs du Laboratoire central de conservation de la nature de Moscou ont apporté leur aide à différents stades de ce travail. On peut notamment citer :

O. Alexeyev, V. Andrienko, Prof. Dr. A.G. Bannikov,

Z. Belkova, Prof. Dr. D.I. Bibikov, V. Bychkov, L. Denissova,

V. Ekzertseva, Prof. Dr. N.A. Gladkov, S. Karasslova,

V. Karavayeva, Yu Mamayev, Dr. L.V. Motorina, Ya. Sapetin,

G. Shadrina, N. Shkarban, A. Vinokurov, Dr. L.D. Voronova,

N. Zabelina, G. Zaytsev.

Le Secrétariat de l'UICN a révisé les termes sélectionnés et leurs définitions avec l'aide d'une cinquantaine de consultants de divers pays associés aux commissions de l'UICN. MM. P. de Rham, H. Girardet, A. Hoffmann et J. Lucas ont été principalement chargés de l'organisation du travail. La sélection finale des termes inclus dans cette édition préliminaire et l'harmonisation des versions anglaise, française et russe ont été assurées par ce groupe et par l'éditeur en chef (Dr. L.K. Shaposhnikov) et l'éditeur adjoint (M. V.A. Borissov).

En ce qui concerne la version allemande, les travaux sont déjà avancés mais il faut encore organiser des rencontres avec le groupe éditeur pour en fixer la forme définitive. L'Institut für Landesforschung und Naturschutz de Halle (Saale), RDA, (Prof. Dr. L. Bauer) a apporté une aide considérable à la réalisation de ce travail.

Des dispositions ont été prises pour la préparation d'une version espagnole avec l'aide de la Agrupacion espagnola de Amigos de la Naturaleza, en collaboration avec la Société nationale espagnole du WWF.

On espère que l'édition définitive en anglais, français espagnol, allemand et russe paraîtra en 1973.

L'édition préliminaire qui est présentée ici doit être considérée comme une première tentative modeste dans la réalisation d'une tâche complexe. Elle pourrait être considérablement améliorée avec l'aide des personnes qui l'utiliseront dans le monde entier. Tous commentaires, suggestions et critiques seront bienvenus et doivent être adressés au Secrétariat de l'UICN (1110 Morges, Suisse) ou au Directeur du Laboratoire central de conservation de la nature (rue Kravchenko 12, 117311 Moscou, URSS).